

ŚMIERĆ MICKIEWICZA. TEKSTY I ROZMOWY W ROKU MICKIEWICZOWSKIM 2005. Ed. K. Czeczot, M. Zielińska. Warszawa : Fundacja Akademia Humanistyczna, Instytut Badań Literackich PAN, 2008. 384 s.

V roku 2005 oslavovalo Poľsko pamiatku 150. výročia smrti svojho najznámejšieho a najvýznamnejšieho romantického básnika Adama Mickiewicza (1798 – 1855). Výsledkom týchto osláv je popri inom tiež zborník *Śmierć Mickiewicza*, obsahujúci konferenčné príspevky a obširny zápis z následnej diskusie. Poprední súčasní bádatelia poľského romantizmu M. Janion, A. Witkowska, J. M. Rymkiewicz, M. Rosiek, M. Piwińska, D. Siwicka, M. Sokołowski, M. Zielińska a ďalší vysvetľujú biele miesta spojené s básnikovým úmrtím, pozastavujú sa nad súčasným stavom „mickiewiczologie“, vzťahmi medzi biografistikou a interpretáciou a perspektívami vývinu literárnej histórie v 21. storočí.

Zborník je rozdelený na niekoľko tematických častí. V prvej časti s názvom Úmrtie básnika sú zahrnuté príspevky venované skutočným historickým udalostiam spojeným so smrťou poľského romantického veľikána. Adam Mickiewicz zomrel počas krymskej vojny 26. novembra 1855 v Konštantinopole (Turecko), kde sa podieľal na organizovaní národných dobrovoľníckych oddielov, zložených tiež zo Židov, ktoré mali vybojovať slobodu obsadenému Poľsku. Náhla nečakaná básnikova smrť spôsobila, že vzniklo mnoho špekulácií a domnienok. Podľa oficiálnych správ bola príčinou jeho úmrtia cholera, ktorá sa v tom čase šírila v Turecku. Neoficiálne sa však hovorilo a aj naďalej hovorí o otrave. Oblasť hypotéz je venovaná štúdiu Jaroslava Mareka Rymkiewicza Kto otrávil Mickiewicza a ako to urobil. Teória príležitosti. Využívajúc nepotvrdené domnienky o násilnej básnikovej smrti autor pútať rozpráva o udalostiach z posledných hodín Mickiewiczovho života. Štúdia je priam detektívnou poviedkou o ľuďoch, s ktorými sa básnik stretol, a o tom, kto z nich mohol mať príležitosť spáchať zločin. Rymkiewicz poukazuje aj na

okolnosti vzniku tejto klebety a na jej využívanie v politickom zápole medzi jednotlivými poľskými národnými hnutiami.

Nedopovedanosti, mlčaniu a otázkam, ktoré sa vynárajú s Mickiewiczovou smrťou, je venovaný aj príspevok Aliny Witkowskej Adamov duch a škandál – básnická správa z pohrebu alebo báseň o tajomstve Mickiewiczovho úmrtia? Na príklade dvoch básnických skladieb iného poľského romantického tvorcu Cypriana Kamila Norwida, ktoré venoval Mickiewiczovej smrti a jeho pohrebu, sa autorka pozastavuje nad tým, čo v Norwidových básňach znamená mlčanie, čo v súvislosti s odchodom druhá nechcel tento voči svojmu národu veľmi kritický tvorca dopovedať.

Odlišnú interpretáciu Mickiewiczovej smrti ponúka Kazimiera Szczuka v štúdii Matky, plačky, vdovy. Smútok za Mickiewiczom. Autorka pristupuje k básnikovmu úmrtiu z perspektívy rodových štúdií a ukazuje ho na pozadí osudov žien, ktoré mali naňho vplyv. Súčasne zobrazuje aj mužskú spoločnosť, v ktorej sa Mickiewicz pohyboval a bravúrne odhaľuje situáciu pokorených mužov, ktorí sa po páde poľského novembrového povstania v roku 1830 museli zorientovať v novej emigračnej spoločnosti. Ich správanie (kult rovnosti a mužského priateľstva, návrat k prírode) vníma ako divadlo, ako rituály potrebné na udržanie tak národnej kolektívnej totožnosti, ako aj na obnovenie mužských životných síl. Preto príčinu básnikovej smrti vidí nielen v snahe zachrániť Poľsko, no tiež v potrebe vzkriesiť mužnosť v zástupoch pokorených poľských emigrantov.

Ďalšia časť zborníka je pomenovaná Pompa funebris a je venovaná trom pohrebom Mickiewiczových pozostatkov. Mikołaj Sokołowski v štúdii Pohrebné reči vyhlásené pri príležitosti úmrtia Adama Mickiewicza vo vzťahu k tradíciám tohto žánru porovnáva pohrebné reči, ktoré odznali na rozlúčkach s Mickiewiczovými pozostatkami v tureckom Konštantinopole, vo francúzskom Montmorency a v poľskom Krakove so smútočnými prejavmi z minulosti, z pohrebov poľských kráľov a iných kultúrnych a štátnych dejateľov. Autor obširne konfrontuje

ich jazyk, štýl a obraznosť. Poukazuje na to, do akej miery sú tieto prejavy závislé od predlôh, poplatné konvenciám (biblické, romantické, francúzske vzory), čo môže znamenať mlčanie a naokoľko sú prípustné osobnejšie prejavy.

Obsahom ďalšieho príspevku Hugo – Mickiewicz. Porovnávacia tanatografia od Mareka Bieńczyka je pohľad na to, ako zomierali a aké mali pohreby Adam Mickiewicz a Viktor Hugo. Autor poukazuje na rozdiely v diskurzoch, ktoré určovali vnímanie a hodnotenie týchto dvoch úmrtí na pozadí významu a nesmrteľného odkazu oboch géniov. Pozastavuje sa nad spoločenskou a národnou hodnotou významných pozostatkov. Smrť pritom vníma nie iba ako súčasť života, no predovšetkým ako súčasť diela, ktoré sa buď završuje, ako v Hugovom prípade, alebo ostáva zdrojom nevyčerpatelných interpretácií ako v prípade A. Mickiewicza.

V nasledujúcej štúdii Na cintoríne a v salóne. Scény z dejín medailónu Augusta Préalta vykresľuje Stanisław Rosiek osudy Mickiewiczových posmrtných masiek a zvlášť portrétneho medailónu z básnikovho náhrobku na cintoríne v Montmorency pri Paríži. Prostredníctvom nich Rosiek ukazuje cesty a spôsoby, akými bol básnikov život prenášaný z roviny fyzickej do symbolickej a ako tieto nové, náhradné „pozostatky“ – znaky ovplyvňovali vnímanie Mickiewiczovho života a diela po jeho smrti. Takisto ukazuje, akým zásahom a úpravám boli podrobované, aby čo najlepšie mohli symbolizovať osudy poľského národa a integrovať národnú totožnosť Poliakov.

Poslednou štúdiou v tomto bloku je správa z krakovského pohrebu A. Mickiewicza v roku 1890, keď boli básnikove pozostatky prenesené z Francúzska do kráľovskej hrobky na Waweli. V príspevku „Ako dcéra, vnučka a Poľka...“. Krakovský pohreb Adama Mickiewicza podľa Heleny Mickiewiczówny, dcéry Vladislava využíva autorka Anna Bujnowska súkromnú korešpondenciu Mickiewiczovej vnučky, ktorá v tom čase bývala na poľskom území. Prostredníctvom nej prezentuje dobovú spoločenskú a politickú situáciu Poliakov žijú-

cich najmä v Krakove, čiže v Rakúsko-Uhorsku, a význam krakovského pohrebu pre národ zbavený štátnych inštitúcií.

Ďalej nasleduje najrozsiahlejší blok príspevkov, ktorý dostal názov Mickiewicz a romantická smrť. Otvára ho štúdia Marty Piwińskiej Mnoho Mickiewiczových úmrtí. Autorka v nej vychádza zo skutočných udalostí z Mickiewiczovho života, v ktorých bol v smrteľnom nebezpečenstve. Ďalej opisuje básnikov častý kontakt so smrťou jeho emigračných spolupútnikov, ktorých pripravoval na odchod do lepšieho života, a končí charakteristikou Mickiewiczových psychických stavov, ktoré on sám vnímal ako duševnú smrť. Na základe toho Piwińska ukazuje, ako Mickiewicz kreoval svoj biografický mýtus a prispôboval svoj život romantickej filozofii života a smrti. Známoňuje, ako sa – ovplyvnený Byronom – usilovne snažil „žiť tak, ako sa píše“, čiže podľa vlastných predstáv, myšlienok a túžob, aby sa „slovo telom stalo“. Iný život znamenal preňho smrť a práve takejto smrti sa venuje autorka štúdie. Ukazuje situácie, v ktorých sa Mickiewicz cítil ako mŕtvolu. Nachádza súvislosti medzi takouto psychickou, duševnou smrťou a cyklami úmrtí a narodení v jeho diele. Zdôrazňuje, aký význam mal pre romantikov samotný život, ktorý vnímali ako dielo a bol pre nich dôležitejší než to, čo napísali. Súčasne zobrazuje, ako Mickiewicz bojoval sám so sebou a so svetom, aby jeho život bol dielom a nie smrťou, aby mohol zanechať príklad ako žiť a ako zomrieť.

V nasledujúcej štúdii Upír z Upity. O mlčaní mŕtvoly hľadá Maria Janion príčiny, ktoré ovplyvňovali Mickiewiczovu fascináciu smrťou, duchmi, upírmí a celkovo záhrobným životom. Ukazuje, ako romantici prekračovali všetky dobové hranice medzi svetom živých a mŕtvych, ako tmavé čeluste hrôzy a šialenstva a dovtedy neznáme a nepomenované svety ovplyvňovali ich životy a diela. Poukazuje pritom, že aj osud Mickiewiczových pozostatkov sa stal súčasťou tejto fascinácie strašidelným, prekliatym svetom. Inak povedané, že aj jeho posmrtný život sa stal dielom. Analyzujúc Mickiewiczov vzťah k smrti M. Janion demonštruje

básnikov komplikovaný vzťah k histórii a najmä k písaným dejinám. Využíva na to málo známumu skladbu *Popas w Upicie*, venovanú osudom pozostatkov prekliateho poslanca, ktorý sa pričínil o pád Poľska.

Text Marty Zielińskiej *Umenie zomierať* je venovaný Mickiewiczovmu ponímaniu dobrej smrti. Autorka ukazuje, aký význam mali pre básnikov život a jeho životnú filozofiu úmrtia jeho blízkych. Na príklade denníkov a súkromnej korešpondencie poľských emigrantov Zielińska opisuje, koľko času, energie a starostlivosti Mickiewicz venoval svojim zomierajúcim priateľom a ktoré nábožensko-filozofické prúdy najsilnejšie ovplyvnili jeho názor na smrť a zomieranie. Predovšetkým si všima, aký veľký vplyv na jeho posluhovanie zomierajúcim malo Towiańského učenie o putovaní duší a ideál žoldnierskej smrti, ktorý bol príznačný pre mužskú emigračnú spoločnosť. Ukazuje, ako sa v trýznivých emigračných podmienkach stala smrť zmyslom existencie, útekem a záchranou zo sveta, v ktorom neboli žiadne perspektívy a aký to malo význam pre tvorbu poľských romantikov.

Iným aspektom romantickej smrti sa zaoberá Dorota Siwicka v príspevku s názvom *Či Mickiewicz zomieral veselý?* Vychádzajúc z básnikovho posledného diela *Rozmowy chorych* autorka analyzuje jeho vzťah k smiechu a k humoru. Zamýšľa sa nad tým, prečo Mickiewicz oceňoval smiech a veselosť. Siwicka upozorňuje, že v jeho prípade to nebola ani nemecká romantická irónia, ani francúzsky esprit, ale anglický humor, ktorý nie je agresívnym vtipkovaním, škodoradosťou či romantickým démonickým smiechom. Podľa nej bol humor pre Mickiewicza duševným postojom. Básnik hodnotil veselosť napriek všetkému, keď je zle alebo veľmi zle. Veselosť blízka anglickému humoru bola podľa Mickiewicza jednou zo základných vlastností dávnej poľskej šľachtickej kultúry a D. Siwicka ukazuje, ako takúto veselosť napriek všetkému pestovala mužská spoločnosť poľských emigrantov, ktorí sa v Turecku pripravovali na veľkú vojnu za oslobodenie Poľska. Podľa nej chcel Mickiewicz v týchto

podmienkach vznešenosťou a humorom zvíťaziť nad smrťou.

Ďalšou súčasťou zvolenej témy je legenda, že Mickiewicz zomrel ako vojak. Príčinami vzniku tejto legendy a jej obmenami sa zaoberá Monika Rudaś-Grodzka v stati *K vojenskej smrti Adama Mickiewicza*. Autorka poukazuje, ako bolo potrebné pre dobovú poľskú spoločnosť, aby jej najväčší básnik zomrel heroicky, aby bolo možné využívať jeho smrť ako príklad a vzor. Pre tieto účely vznikol mýtus Mickiewicza-vojaka. M. Rudaś-Grodzka ukazuje, ako samotný básnik kreoval tento mýtus hneď po tom, ako sa nezúčastnil novembrového povstania v roku 1830. V zacielení na legendy o Mickiewiczových vojenských skutkoch, ktoré začali vznikať po jeho smrti, autorka ukazuje, ako mytologizácia básnikových vojenských skutkov mala ovplyvniť kolektívnu totožnosť Poliakov, aby bojujúci národ mohol nadobudnúť črty bojujúceho Mickiewicza.

Alina Kowalczykowa v príspevku *Romantická scenéria vlastnej smrti* pristupuje k téme z iného uhla. Na príklade skladieb dvoch poľských romantických tvorcov Juliusza Słowackého a Zygmunta Krasińskiego ukazuje, akými spôsobmi a na aké účely využívali daní autori štylizáciu do postavy zomierajúceho alebo mŕtvolu. Kowalczykowa analyzuje vyjadrovacie možnosti, ktoré básnikovi ponúka takáto perspektíva i jej vplyv na čitateľa. Autorka pritom demonštruje, ako sa smrť môže stať argumentom, akú dáva prevahu a čo vďaka zobrazeniu vlastnej smrti môže básnik dosiahnuť.

Posledná časť je venovaná výročným reflexiám. Heinrich Olschowsky v štúdiu *Mickiewicz v Nemecku*. Recepcia pri príležitosti stého výročia básnikovej smrti približuje okolnosti osláv 100. výročia Mickiewiczovho úmrtia vo vtedajšej Nemeckej demokratickej republike a ukazuje, ako socialistická propaganda využívala klasikov na konštruovanie kolektívnej pamäti podľa marxistických vzorov. Posledným príspevkom v tomto bloku sú filozofické úvahy Krzysztofa Rutkowského *Čo to znamená byť či nebyť?* Poznámky k Improvizácii pri príležitosti 150. výročia Mickiewiczovho úmrtia.

Záverečnú časť zborníka tvorí zápis diskusie Mickiewicz a my. Pracovníci Oddelenia romantickej literatúry z Inštitútu literárnych výskumov Poľskej akadémie vied a Gdanskej univerzity sa pozastavovali nad súčasným stavom výskumov Mickiewiczovho života a diela. Prvá časť diskusie bola venovaná vzťahom biografistiky a interpretácie, preto bola pomenovaná Biografia či/a interpretácia. Veľkú pozornosť diskutujúci venovali vnímaniu biografie ako interpretácie zvláštneho druhu a tomu, aké biografie sú dnes potrebné. Zhodli sa, že štrukturalistický pohľad na interpretáciu, ako bádanie textov bez vzťahu k životu ich tvorcu, už nie je aktuálny a že je potrebné poukazovať na prepojenie básnikovho života a diela.

Poukázali, že prehodenie vzťahov medzi biografistikou a interpretáciou vyplýva okrem iného aj z potreby prehodnotiť kategóriu tzv. „lyrického subjektu“, že je potrebné prinavrátiť filológii osobu básnika, tvorcu, lebo romantické texty sú maximálne osobné, pričom pre takú literatúru nie je adekvátna kategória „lyrického subjektu“. Postulovali potrebu zdôrazňovať existenciálnu problematiku romantizmu a vnímanie života ako diela, dokonca ako poézie samotnými tvorcami. Zdôraznili nevyhnutnosť hľadania pravdy o tom, kto bol autor, sústredenie sa na jeho myšlienky, na jeho charakterové vlastnosti a na to, ako spisovatelia tvorili vlastný biografický mýtus. Ďalší postulát sa týkal potreby problematizovať jednoliaty, jednoznačne pozitívny básnikov obraz a to nielen v akademických vydaniach, ale tiež v školských učebniciach, keďže

je potrebné ukázať, kde sa tvorca mýlil, kedy nesprávne hodnotil situáciu, podľa ktorej potom stanovil nedosiahnuteľné ciele. Táto časť diskusie vyústila k poznaniu, že viac než dopĺňanie doterajších poznatkov je potrebný nový pohľad na mickiewiczovský fenomén.

Druhá časť diskusie sa týkala perspektív vývinu mickiewiczológie v 21. storočí. Účastníci diskutovali o moderných interpretačných možnostiach, ktoré by približovali romantické texty dnešnej realite. Poukázali na osožnosť sprístupnenia Mickiewiczovho diela prostredníctvom nových masovo-komunikačných prostriedkov, multimédií, internetu, pretože tieto médiá nútia objavovať nové, doteraz skryté významy. Pozastavovali sa nad tým, ktoré edície básnikovho diela sú ešte aktuálne a ktoré už nezodpovedajú súčasnému stavu bádania. Upozornili na potrebu porovnania písuceho Mickiewicza s Mickiewiczom orálnym, verbálnym (divadlo) a mlčiacim (nepíšucim tvorcom). Poukázali, že je potrebný nový pohľad na protirečivosť, rozporupnosť poľského mesianizmu, na strach neskorších tvorcov, najmä básnikov 20. storočia, z Mickiewiczovho vplyvu, na tzv. mickiewiczovský komplex týchto tvorcov. Rovnako zdôraznili potrebu komplexného pohľadu na ideologizáciu Mickiewicza po druhej svetovej vojne a prehodenia po roku 1989. Nakoniec sa zaoberali možnosťami sprístupnenia Mickiewiczovej tvorby cudzincom podľa nových, univerzálnejších interpretačných kľúčov.

Irena Bilińska